

Ivan Zoričić

NAGLASAK PRIDJEVA U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

dr. Ivan Zoričić, Pedagoški fakultet, Pula, izvorni znanstveni članak, Ur.: 14. lipnja 1994.

UDK 801.612:808.62-23

U radu su prikazana temeljna obilježja naglasnog sustava u pridjeva prema stanju u organskoj i književnojezičnoj razini. Ta se obilježja očituju u naglasku neodređenoga i određenog oblika, zanaglasnim dužinama, naglasku pridjevnih složenica i u pojavi stalnog naglaska u određenim kategorijama.

Nakon toga navedna su mjerila razdiobe u naglasne tipove i podtipove u suglasju s današnjim akcentološkim gledištima.

1. Naglasne osobitosti pridjeva

0 Rad o naglašavanju pridjeva jedna je od dionica na putu do prozodijskog priručnika hrvatskoga književnog jezika, izradu kojeg je pred više godina zamislio i organizirao prof. dr. S. Vukušić sa suradnicima.

Pristup je naglasku pridjeva trodijelan. U prvom su dijelu opisane temeljne osobitosti naglasnog sustava u pridjeva, u drugom su dijelu svi pridjevi /više od jedanaest tisuća riječi/ razvrstani u dvadeset dvije skupine (u tradicionalnom nazivlju: tipa), a treći dio čini kazalo, uvršteno u djelo pretežito s praktičnih razloga.

Za ovu prigodu izdvojen je znatniji dio prve cjeline iz toga opsežnog djela.

1.1. Obilježja uporabne norme

1 U naglašavanju pridjeva dade se razabrati nekoliko posebnosti naglasnog sustava hrvatskoga književnog jezika koje su čvrsto utemeljene u jezičnoj praksi njegovih govornika unatoč nerijetko drukčijoj zapisanoj normi. U ovom će poglavlju biti spomenute one znatnije.

2 Pridjevi koji su naglašeni po uzorku zdrāv - zdràva - zdràvo i bīstar - bīstra - bīstro preinačuju kratkosilazni u kratkouzlazni. U njih uvijek prema kratkosilaznom u nominativu muškog roda stoji kratkouzlazni u ostala dva roda. Kako naglasni uzorak pokriva poveći broj

primjera, obilježje se proteže na dobar dio pridjevnog korpusa.

3 Međuslogovne naglasne promjene u pridjeva u dosta rijetke, zapravo se svode samo na pridjeve koji su naglašeni po uzorku zelen - zelena - zeleno u neodređenom obliku. U ostalih ih nema ili su izrazito stilski obilježene. Pridjev vâljan (ne: vâljan) običniji je bez promjene naglasaka u ženskom i srednjem rodu neodređenog oblika koja se čuje u likovima: valjana, valjano, pa je u svim rodovima obaju oblika u stilski neutralnom priopćavanju prevladao kratkosilazni naglasak s dužinom na drugom slogu od početka: vâljan - vâljana - vâljàno; vâljàni. Isti otklon vrijedi i za pridjeve držec, mòguć, nõsec. Oni su glagolskog postanja, pa kao i svi popridjevljeni prilozi sadašnji uvijek imaju naglasak i naglasnu dužinu trećeg lica množine prezenta: držec, mòguc, nõseca.

Naglasak se pridjeva okrugao koleba. Najčešće se čuje kratkouzlazni na prvom slogu u svim rodovima i u oba oblika: òkrugao - òkrùgla - òkrùglo, ali je zastupljen u govornoj praksi i dugouzlazni na drugom slogu: okrugao - okrùgla - okrùglo. Međuslogovna naglasna preinaka òkrugao - okrùgla - okrùglo, isto kao i pòdmùkao - podmùkla - podmùklo nema stilsku neutralnost standardnog priopćavanja.

4 Na neutralnoj razini standardnog naglašavanja ne javljaju se međuslogovne naglasne promjene niti između neodređenog i određenog oblika, pa je obično samo òugaćak - òugaćka - òugaćko; òugaćki, zatim ìmùćan - ìmùćna - ìmùćno, ìmùćni, a ne: dugaćak - dugaćka - dugaćko, dugaćki; imùćan - imùćna - imùćno, imùćni. U svim je oblicima, dakle, proširen naglasak neodređenog oblika, a razliku između njega i određenog oblika čuva kvantiteta u ženskom i srednjem rodu i nastavak -i u muškom rodu.

5 Nužno je zasebno razmotriti sudbinu naglasnih dvostrukosti u određenom obliku šezdesetak dvosložnih i trosložnih pridjeva koji pripadaju različitim naglasnim uzorcima. Svi oni imaju po zapisanoj normi naglasak po uzorku, a uz njega još i kratkouzlazni na prvom ili na drugom slogu bez obzira na naglasak osnovne riječi od koje su potekli, pa i onda kada bi suglasnička skupina tražila duljenje (bròjni, stròjni).

U nominativu jednine muškog roda u određenoj sklonidbi dvosložnica javlja se istoslogovna preinaka u ovih pridjeva: bròjni i bròjni, cvjètni i cvjètni, čestì i čestì, ðugi i ðugi, kràtki i kràtki, krùpni i krùpni, lòvni i lòvni, lìsni i lìsni, mèki i mèki, mijèšni i mjèšni < mijeh, mòkri i mòkri, mìki i mìki, mìšni i mìšni, nõćni i nõćni, òbli i òbli, òćni i òćni, pètni i pètni, plitki i plitki, pòsni i pòsni, rijètki i rjètki, rijèćni i rjèćni, rùćni i rùćni, rùdni i rùdni, svèti i svèti, stràšni i stràšni, stròjni i stròjni, tèški i tèški, tòvni i tòvni, vitki i vitki, vjèćni i vjèćni, zvùćni i zvùćni, žitki i žitki, žùćni i žùćni.

U trosložnica su zabilježene ove dvostrukosti: brašneni i brašnèni, crkveni i crkvèni, ðavolji i ðavòlji, iglèni i iglèni, janjeći i janječì, kàveni i kavèni, kòštani i kòštani, làdeni i làdeni, lèdeni i ledèni, nõvćani i novćani, òdreni i odrèni < òdar, pàkleni i paklèni, pileći i pilećì, pušćani i pušćani, sčani i srčani, svjètovni i svjetòvni, sunćani i sunćani, uljani i uljani, vòdeni i vodèni, zemljani i zemljani, zòbeni i zobèni, zvjèzdanì i zvjezdani, zdrèbeći i ždrebećì.

6 Drugotni kratkouzlazni čuje se rijetko u priopćajnoj praksi. Napose je izrazito stilski obilježen u trosložnih pridjeva. Običniji je u kojem gnomskom izričaju: siròmašan kao crkvèni miš, koliko bi stàlo na iglèni vřh, ðavòlji pòsli i sl. I pored toga kratkouzlazni u određenom obliku važan je zajezični sustav. Iz primjera se razabire da takav naglasak mogu imati pretežito odnosni pridjevi tvoreni sufiksima na -ni (-ni, -eni, -jani). U određenom obliku oni se oblično poklapaju s opisnim pridjevima sa sufiksima -(a)n (-an, -en, -jan). Ta je skupina najbrojnija; u

drugoj je desetak netvorbenih pridjeva, a uz njih stoji zasebno nešto izvedenica sufixsom -ji.

Kako kratkouzlazni imaju isključivo odnosni pridjevi, on može poslužiti kao jedno od razlikovnih sredstava između opisnih i odnosnih pridjeva.¹ Tako, primjerice, opisni pridjev *sūnčan* u značenju 'pun sunca' ima oba oblika i obje sklonidbe: *sūnčan* - *sūnčana* - *sūnčano*, *sūnčanī* - *sūnčanā* - *sūnčanō*, a odnosni pridjev sa sufixsom -*anī* i u značenju 'koji se odnosi na sunce (Sunce)' dolazi samo u određenom obliku i s naglasnim dvojtstvom: *sūnčanī* i *sunčānī* - *sūnčanā* i *sunčānā* - *sūnčanō* i *sunčānō*.

Tom se naglasnom pojavom u novije vrijeme temeljitije pozabavio S. Babić. Njegovo je gledište da ta naglasna opreka nije u potpunosti ostvarena iz više razloga pa se u književnom jeziku ne može apsolutizirati, ali je korisno njome se poslužiti kad je potrebna kao razlikovno sredstvo.²

7. Kad razgraničenje nije potrebno (netvorbeni pridjevi i izvedenice na -*ći*), ni dvojni naglasci nisu nužni pa u nominativu jednine muškog roda određene sklonidbe dolazi: *čēstī*, *dūgī*, *krātkī*, *krūpnī*, *mēkī*, *mōkri*, *mīkī*, *ōblī*, *plītkī*, *rijetkī*, *svētī*, *tēškī*, *vītkī*, *žītkī*.

U hrvatskom jeziku tvorenice sufixsom -*ji* (-*ći*) imaju naglasak na istom slogu kao i osnovna riječ: *čovječji*, *jānjeći*, *pīleći*, *ždrēbeći*, jedino je od *kōkōš* obično *kokōšji*. Naglasak na predzadnjem slogu: *đavōljī*, *magarēći* može doći s kojega stilskog razloga.

1.2. Naglasak neodređenoga i određenog oblika

8. Osobitost je pridjeva u hrvatskom jeziku da svojim oblikom iskazuju četiri gramatičke kategorije: rod, broj, padež i određenost/neodređenost. U našoj gramatičkoj literaturi uobičajena je podjela pridjeva po obliku na neodređene i određene. Oni se razlikuju po značenju, tipu sklonidbe i po prozodijskim obilježjima (naglasaku i zanaglasnoj dužini). Uzme li se u obzir samo naglasak, sve je pridjeve moguće razvrstati u dvije skupine ili dva tipa. U prvom, nepromjenljivom tipu naglasak je stalan u obje sklonidbe i u svim rodovima, a u drugom su promjenljivom tipu pridjevi koji naglasak mijenjaju na bilo koji način.

9. Pridjevi u neodređenom obliku imaju nekoliko naglasnih preinaka. Jednu od njih pokazuje ovaj uzorak:

Padež	Jednina		
	m.r.	ž.r.	s.r.
N	jāk	jāka	jāko
G	jāka	jāke	jāka
D	jāku	jākōj	jāku
A	G ili N	jāku	jāko
V	jākī	jākā	jākō
L	jāku	jākōj	jāku
I	jākīm	jākōm	jākīm

1 Usp. S. Babić: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU - Globus, Zagreb, 1986, str. 400-405.

2 Isto, str. 405.

Množina

Padež	m.r.	ž.r.	s.r.
N	jáki	jáke	jáka
G	jákih	jákih	jákih
D	jákim/a	jákim/a	jákim/a
A	jáke	jáke	jáka
V	jáki	jákē	jákā
L	jákim/a	jákim/a	jákim/a
I	jákim/a	jákim/a	jákim/a

Neodređeni oblik ima ova naglasna obilježja:

- U promjenljivom tipu naglasak se mijenja po rodovima;
- u sklonidbi se ne preinačuje naglasak oblika za ženski i srednji rod;
- vokativ je po zamjениčkoj sklonidbi u svih pridjeva koji imaju i određeni oblik;
- u akuzativu jednine muškog roda dolazi naglasak nominativa ili genitiva, a u drugim je padežima jednine i u množini isti kao u srednjem i ženskom rodu.

10 Određeni oblik

Jednina

Padež	m.r.	ž.r.	s.r.
N	jáki	jákā	jákō
G	jákōg/a	jákē	jákōg/a
D	jákōm/e,u	jákōj	jákōm/e,u
A	G ili N	ják	jákō
V	jáki	jákā	jákō
L	jákōm/e,u	jákōj	jákōm/e,u
I	jákim	jákōm	jákim

Množina

Padež	m.r.	ž.r.	s.r.
N	jáki	jákē	jákā
G	jákih	jákih	jákih
D	jákim/a	jákim/a	jákim/a
A	jákē	jákē	jákā
V	jáki	jákē	jákā
L	jákim/a	jákim/a	jákim/a
I	jákim/a	jákim/a	jákim/a

Određeni oblik ima ova naglasna obilježja:

- Naglasak se ne mijenja po rodovima ni u sklonidbi;
- naglasne se preinake javljaju između određenoga i neodređenog oblika u nekoliko skupina pridjeva.

○ zanaglasnoj dužini padežnih nastavaka v. u idućem poglavlju.

1.3. Zanaglasna dužina

11 Opreka po trajanju (dužina / kračina) u pridjeva dolazi u naglašenom slogu i u bilo kojem slogu iza naglasaka, ali ne i prije naglašenog sloga.

Zanaglasna dužina pripada ili dijelu riječi prije sufiksa (korijenskom morfemu, osnovi, osnovnoj riječi), ili tvorbenim (sufikslnim) morfemima, ili gramatičkim (nastavačnim) morfemima.

12 Dužina u pridjevnoj osnovi javlja se u izvorno dugim slogovima ili kad se kratki slog dulji u tvorbenom procesu.

U prvom je skupini opet nekoliko mogućnosti.

Prva je mogućnost da se dužina često ostvaruje u izvorno dugim slogovima netvorbenih riječi: jūriš > jūrišni, jēsēn > jēsēnji, Hīrvāt > hīrvātski... Katkad se takva dužina krati: būsēn > būsēnast, mjēsēc > mjēsēcni, prōpovijēd > prōpovjedni...

Drugo: brojni pridjevi čuvaju dug sufiks osnovne riječi: čūvār > čūvāran, gospōdār > gospōdārski, nabāvļjāč > nabāvļjāčki, šūmār > šūmārov... Dužina se gubi u pridjevnih izvedenica od imenica na -ōst: stārōst > stārōsni, svjētlost > svjētlosni...

I treće: izvorno dug slog ostaje dug i nakon pomicanja naglasaka. Rezultat je isti radi li se o oslabljenom ili o neoslabljenom prenošenju dugosilaznog: drāg > nēdrāg, glūh > nāglūh, pētni > dōpētni, brāčni > prēdbrāčni, bōlan > ūmobōlan... ili o pomicanju dugouzlaznog u osnovama stranog podrijetla: fāsāda > fāsādni, korektūra > kōrektūrni, tuberkulōza > tūberkulōzni...

Pridjevi dulje kratak samoglasnik u osnovi ispred suglasničke skupine koja počinje sonantom (j, l, lj, m, n, nj, r, v): lūtrija > lūtrijski, sirōtinja > sirōtinski, nēdjelja > nēdjeljni, prāvilo > prāvilna, izvor > izvōrni...

Duljenje se može ostvariti i u naglašenom slogu: stārac > stārčev, čēlo > čēlni, čāj > čājni...

To je duljenje fakultativno i nemaju ga sve osnove: brāniteljski, ākordni, āsfaltni, ikavski, obitēljski, sjēmenski, ūmenski...

Ni svi sonanti ne utječu podjednako na duljenje. Kratak se samoglasnik automatski dulji jedino kad je sonant j na prvom mjestu u suglasničkoj skupini. Duljenje je često kad su u istom položaju l, lj, r, a pred ostalima je rijetko.

Ista odredba, kako pokazuju primjeri, vrijedi općenito za dužinu pred pridjevnim sufiksima. To znači da postoje opća pravila o dužini u pridjevnoj osnovi koja se automatski primjenjuju, ali je njihov doseg ograničen jer nisu posve obvezatna.

13 Zanaglasna je dužina stalna u određenim sufiksima koji završavaju na -ski, -ni, -(a)n i u sufiksima -aći, -āk.³

3 Sufiksi su navedeni prema Babiću (v. bilješku 1).

- 14 Uvijek je dug drugi (dakako, i prvi) slog od kraja ovih sufikasa na -skī:
 -ijskī: bàskijskī, gàrdijskī...
 -ūjskī: òrlūjskī, òžūjskī, slàvūjskī...
 U tim primjerima dužina dolazi po pravilu o duljenju kratkih slogova.
- 15 Dug je slog pred -nī u ovim sufiksima:
 -iōnī: kōmisiōnī,
 -ārnī: literārnī, mōnetārnī...
 -ālnī: fizikālnī, kāntonālnī...
 -ijālnī: ādverbijālnī, brōnhijālnī...
 -ionālnī: nācionālnī, fūnkcionālnī, kōnfesionālnī...
 -uālnī: prōcesuālnī, sēksuālnī...
 -ēvni/-ōvni: dūšēvni, glāsōvni...
 -īvni: ātributīvni, fābulatīvni...
- 16 Dug je slog pred -(a)n u sufiksima:
 -āl(a)n: cēremonijālan, dījetālan...
 -ār(a)n: lēgendāran, pārlametāran...
 -āš(a)n: dūrāšan, nēštāšan...
 -āv(a)n: ūvidāvan...
 -āz(a)n: gōjāzan, ali ljūbazan;
 -ēv(a)n/-ōv(a)n: mūžēvan, būnōvan, rūšēvan...
 -ijēl(a)n: pñncipjēlan...
 -ionāl(a)n: trādicionālan, ēmocionālan...
 -iōz(a)n: kāpriciōzan...
 -īv(a)n: āgresīvan, sūgestīvan...
 -ōz(a)n: rēligiōzan, āmbiciōzan...
 -uāl(a)n: ĩntelektuālan, tēkstuālan...
- 17 Dužina dolazi u slogu pred -(a)n u pridjevnih umanjica izvedenih ovim sufiksima:
 -āh(a)n: žīvāhan, mālāhan...
 -jāh(a)n: mlādāhan, slādāhan...
 -jāš(a)n: samo bljēdāšan;
 -jūš(a)n: sićūšan, mājūšan...
 -ūš(a)n: samo mēkšan, slābūšan.
- 18 U sveukupnome leksičnom fondu pridjevi na -ski, -nī i -(a)n čine znatnu većinu i imaju brojne sufikse. Između sufikasa s dužinom na drugom slogu od kraja češći je i plodniji samo -ōvni/-ēvni, ostali pokrivaju mali broj primjera, katkad jedan.
- 19 Pravilo o dugim sufiksima vrijedi, dakako, samo za sufikalne tvorenice, ne i za pridjeve s istopisnim završetkom. Jedan primjer to će zorno posvjedočiti. U izvorima se našlo dvadesetak

pridjeva s dočetkom - az(a)n od kojih je dug sufiks -āz(a)n samo u gòjāzan.

20 Ostali dugi sufiksi:

-āći: brijaći, šivaći, vršaći...

-āk: samo u dvòjak, jèdnak, tròjak;

21 Za dužinu padežnih nastavaka vrijede dva pravila:

1. U pridjevsko-zamjениčkoj slonidbi određenih pridjeva svi su nastavci dugi. Kad je nastavak dvosložan, dužina je na prvom slogu (v. t.10).

2. U imeničkoj sklonidbi neodređenih pridjeva dugi su GDL jednine ženskog roda, instrumental jednine muškog, ženskog, srednjeg roda i GDL množine svih rodova (v. t. 9).

22 Dužina je u sufiksima i nastavcima obvezatna, upravo, po njoj su svi oni dvovrzni: s dužinom ili bez nje.

1.4. Naglasak složenica

23 U pridjevnom korpusu hrvatskoga književnog jezika znatan je udio složenica raznih vrsta. Pridjevi sudjeluju u svim vrstama slaganja, najviše ipak u složeno-sufiksnoj tvorbi (obično tako da se prvoj osnovi dodaje spojnik o, a drugoj neki sufiks: brònčan + o + dob - nī) i u prefiksno-sufiksnoj tvorbi (kad se osnovi dodaju istodobno prefiks i sufiks: nād + grob - nī).

24 Naglasak pridjevnih složenica predstavlja i teorijski i praktični problem. Takvo je stanje s više razloga. Prije svega, brojna su i znatna naglasna razilaženja između normativnih priručnika (gramatika i pravopisa), rječničkih vrela i govorne prakse školovanih nositelja naglasne norme. Gramatike obično navode dva pravila za naglasak složenica. Po prvom je za složenicu bitno da, uglavnom, ima jedan naglasak iako je u tvorbenoj vezi s dvjema riječima, a u drugom se pravilu obično tvrdi da ista zakonitost o oslabljenom i neoslabljenom pomicanju naglasaka obuhvaća proklitike i riječi dobivene prefiksnom tvorbom.⁴ Mnogo je pridjevnih složenica u kojih tako jest, pa se u njihovu naglasku svi slažu:

a) bōs + o + nòg-a + 0 -- bosònog, brāk + o + rázvod + nī -- brakorázvodnī, dv-ā + o + člān + 0 -- dvočlan, stār + o + Slāvēn + skī -- staroslāvēnskī, više + nāmjen-a + skī -- višenāmjenškī...

b) bez + smītan -- bēsmtītan, na + krīv -- nākrīv, pro + sijēd -- prōsijēd, za + ūšnī -- zāušnī...

25 Ni naglasna kolebanja nisu rijetka u određenim pozicijama. Često se kolebaju duže složenice ako je na drugom dijelu koji silazni naglasak. Od više istovrsnih primjera evo nekoliko običnijih. Koje složenice imaju u prvom dijelu pridjev nòv(ī), spojnik o i u drugom dijelu silazni naglasak, nemaju ustaljen naglasak ni u zapisanoj normi ni u govornoj praksi. Stoga nije lako pouzdano i jednoznačno odgovoriti na pitanje kako je naglašen pridjev novogrčki koji je složen po obrascu nòv-(ī) + o + grčkī. Odgovor je moguće dati istom kad se razmotri cjelina naglasnog

4 Usp. E. Barić i dr.: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Šk, Zagreb, 1990, str. 60. i 203.

sustava pridjevnih složenica, upravo naglasno ponašanje većine složenica bliskih po tvorbenom uzorku. Govoreći općenito i teorijski, moglo bi se tvrditi da se u tom primjeru može pojaviti četiri-pet naglasnih inačica, i to: novogrčki (dakle, preinačeni kratkouzlazni na spojniku jer u suvremenom standardnom jeziku postoji pravilo da se silazni ne ostvaruju izvan početnog sloga), zatim novogrčki (naglasak prve osnove). Prva je mogućnost i česta i obična u kraćih složenica, druga je rjeđa, ali dobro posvjedočena u praksi: djelatvōran, mīrotvōran, mūkotīpan, nādobūdan, vrātōlōman... Ni jedan ni drugi naglasak nije u neskladu s temeljnim odrednicama naglasnoga sustava hrvatskoga književnog jezika. Ostale su inačice: novogrčki (naglasak kao u druge osnove, ali silazni u sredini riječi), novogrčki (s preinačenim silaznim u drugom dijelu). Duže se složenice katkad ostvaruju i s dva naglasaka: visōkoorganiziran. Potkrepu za takve mogućnosti pruža uglavnom novija jezična praksa. Po njoj se dijelom ravnaju i pisani izvori, najviše rječnički, pa bilježe novogrčki, novogrčki, novogrčki ili koju dubletnu kombinaciju.

26 Isto se naglasno ponašaju i prefiksalne tvorenice kada je u prvom dijelu dvosložni ili trosložni predmetak koji dolazi kao samostalna riječ, a u drugom je dijelu osnova sa silaznim naglaskom. Prema običnom i proširenom: pōratni, izvori bilježe i slabije prošireno: međūratni, ali i poslijerātni, odnosno posljērātni, zatim mēduzbnī ili ūnutarstrānačkī.

27 Po svemu je očito da naglasak složenica nije ustaljen i da se teorija i praksa (zapisano i ostvareno) katkad znatno razlikuju. U tom dijelu pridjevnoga naglasnog sustava norma nije uvijek čvrsta, javljaju se dvostrukosti (nekad i trostrukosti). Raznolikost utječe i na ograničen domet općih pravila o naglašavanju.

28 Naglasak se složenica ravna po nekoliko općih pravila.

Osnovno je pravilo da se u složenici ostvaruje jedan naglasak, a dva samo iznimno.

Posebni razlozi utječu na to da složenica može imati dva naglasaka.

Prema gramatičkoj tradiciji duži superlativi (od četiriju i više slogova) čuvaju ustaljen naglasak prefiksa i osnovne riječi: dugosilazni na prefiksu nāj- i kratkouzlazni na trećem slogu od kraja: nājstārījī, nājcrvėnījī, nājjednostāvniījī, nājdalekovidniījī... Kraći (trosložni) superlativi imaju samo dugosilazni na nāj- ili su dvonaglasni: nājvećī i nājvećī, nājgōrī i nājgōrī. Tako jest jer se superlativ *osjeća kao složena riječ, a ona može imati dva akcenta".⁵

29 Iz rečenoga je očito dvoje. Prvo, naglasna norma prihvaća mogućnost dvaju naglasaka u pridjevnih složenica. Drugo, izgovor je osnovno mjerilo razgraničenja jednonaglasnih od dvonaglasnih složenica. Ostaje temeljnim pitanje granice između jednih i drugih. A baš nju nije lako pouzdano uspostaviti u svakom zasebnom slučaju. Prijelazi između dviju samostalnih riječi, polysloženica i složenica nisu uvijek čvrsti i ovise o morfološkom obliku, značenju i naglasku. Mnoge su pridjevnne sraslice od priloga i pridjeva "tako slabe složenice da se mogu govoriti sa stankom među dijelovima",⁶ znači da imaju dva naglasaka: tāmnozēlen, pāstēlnoprōzīran... pa bi se mogle pisati i odvojeno.

Izgovorna praksa istu pojavu proširuje i na gotovo sve duže složenice. Napose je tako kada su ishodišne riječi (prefiks i osnovne riječi ili dvije osnove) dvosložne i višesložne.

5 I. Brabec - M. Hraste - S. Živković: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Šk, Zagreb, 1963, str. 93.

6 S. Babić, o.c., str. 420.

Podatak da je što prošireno u jezičnoj praksi sam za sebe ne mora imati normativnu vrijednost, ali je dobar znak da pojavu valja potanko istražiti. Dok toga nema, teško je zasigurno tvrditi koje su pridjevne složenice dvonaglasne.

30 Koji će naglasak imati složenica, uglavnom ovisi o njenom drugom dijelu. Naglasak se ne mijenja kad je na drugoj osnovi koji od uzlaznih: ovozemaljski, polumilijunski, starozávjetni, protunárodni... Ako drugi dio ima silazni naglasak, on se preinačuje prema pravilima o prelazju naglasaka. To znači da će kratkouzlazni doći na spojniku (u složenica) ili na dugom prefiksalsnom slogu (u prefiksalsnih tvorenica), a u ostalim pridjevima jedan od dvaju kratkih na prvom slogu prefiksa: dugóreškī, crnógorski, sljepóočni; međúratni, prekógrobnī; prědzadnji, bėzbólan, prědávni...

Sve to vrijedi uz pripomenu da se u pojedinim kategorijama javljaju prilična ograničenja.

31 Kratkouzlazni na posljednjem slogu višesložnog prefiksa ostvaruje se vrlo rijetko u komunikacijskom ustrojstvu. Nema ga u prefiksima stranoga podrijetla: anti-, inter-, hiper-, super-, ultra-, pa su neovjereni ovakvi naglasci: *antinukleámī, *intèrkontinentālnī, *supèrjak, *ultrábīz... Nije uvijek običan i stilski neutralan ni na kraju domaćeg prefiksa: međučeljusni, izvánstranačkī... jer i u slaganju vrijede ista naglasna ograničenja kao između proklitike i naglašene riječi. Kako god u standardnom jeziku nije prošireno prenošenje naglasaka s višesložnih riječi na drugi slog proklitike (ne: međú ribama, nego: među rībama, izgovorno: međuřibama), tako se isto ograničenje odnosi i na slaganje (ne: međučeljusni, već: međučeljusni ili mēdučeljusni).

Svemu tome valja pridodati da se u suvremenom standardnom jeziku sve manje čuje kratkouzlazni na spojniku kako je u primjerima: desnókrifni, tridesetódněvni, ustavótvoran...

32 Naglasak je kao u prve osnove ili je na prvom slogu kratkosilazni: čúdotvóran, vjěrolóman; prědzibórnī, prědškólski, prědvojničkī, krátkovidni, pđeđeboo...

Po kolebanju između čúdotvóran i čudótvóran, djělotvóran i djelótvóran, mīrotvóran i mirótvóran, năđobúdan i nadóbudan, hlădnokřvan i hladnókrivan... očito je da se može naći kratkosilazni na prvom dijelu bez obzira na naglasak osnove i da se na taj način izbjegava naglasak na spojniku.

33 U složenicama se mogu ostvariti silazni i izvan početnog sloga.

Takvu je mogućnost normativna literatura do sada uglavnom odbacivala. Ako se i može uzeti da je silazni na srednjem slogu znak naglasne neprilagođenosti tuđice: dirigěnt, Veróna, gnjavátor, ili prodiire iz naglasne prakse: podátakā, Dalmatínacā... u složenica je stanje drukčije zbog njihove dvodijelnosti.

U govornoj riječi (u svezi prislónjenica i naglašena riječ) silazni naglasci na srednjim slogovima nipošto nisu rijetki niti se drže pogrešnim s gledišta pravogovorne norme. Naglasak ne prelazi ne samo s trosložnih i višesložnih riječi već je sve izrazitija težnja da se ne pomiče ni s kraćih riječi kad je prenošenje oslabljeno ili neoslabljeno. Stoga počesto ono što su grafijski dvije riječi: pred brigama, oko škole, preko polja... prozodijski je jedna govorna riječ sa silaznim izvan prvog sloga: predbrīgama, okoškólē, prekopđlja. Isti se proces širi i na one složenice u kojih je veza među dijelovima labavija ili se s bilo kojeg razloga opiru pomicanju naglasaka na spojnik ili predmetak: gornjòusnenī, donjostūbičkī, novovínodólskī, gornjokărlovačkī, posljerătni /upravo: posljerătni/, višemjěsečnī...

34 Sve što je u ovom poglavlju izneseno pokazuje da na naglasno ponašanje složenice utječe više čimbenika među kojima su znatniji: stupanj naglasne povezanost s ishodišnim riječima, čvrstina slaganja, prozodijski odnosi među dijelovima govorne riječi u standardnom jeziku, dužina složenice kao cjeline i njenih dijelova zasebno. One odlučuju u koju će naglasnu skupinu ući složenica: u one dvonaglasne, s naglaskom na drugom dijelu, s naglaskom na početku riječi ili s kratkouzlaznim na spojniku.

Norma nije ustaljena zbog različite hijerarhije naglasnih mogućnosti. Dok je bitno obilježje suvremenoga implicitnog standarda odklon od pomicanja naglasaka na spojnik, složenice s dva naglasaka i silazni na srednjim slogovima, dotle je po zapisanoj normi prva mogućnost vrlo česta u složenici, a druge su dvije na samom rubu naglasnog sustava.

1.5. Stalni naglasak u pridjeva

35 Pridjevi se razlikuju po promjenljivosti naglasaka. U jednoj su skupini oni koji na bilo koji način mijenjaju naglasak osnovnoga leksičkog oblika (nominativ jednine muškog roda određenog oblika). Drugoj skupini pripadaju pridjevi u kojih je naglasak postojan i nikako se ne mijenja u paradigmama. Među njima zasebnu skupinu čine pridjevi sa stalnim (automatiziranim) naglaskom koji je uvjetovan tvorbeno i morfološki. Njihov je naglasak predvidljiv iz općih pravila i obuhvaća sve istovrsne ostvarene i potencijalne leksičke jedinice.

36 Naglasak se komparativa ravna po ovim pravilima:

1. U dvosložnih je komparativa kratkosilazni naglasak: bõlji, mǎnji, tǎnji, žũći...

2. Trosložni i duži komparativi imaju kratkouzlazni na trećem slogu od kraja: hrǎbriji, potpũniji, jednostǎvniji, veličanstvẽniji, neujednačẽniji...

37 Superlativi imaju dva naglasaka: dugouzlazni na nǎj- i naglasak komparativa: nǎjstǎriji, nǎjpamẽniji, nǎjdalekovidniji... Jedino trosložni superlativi mogu, ali i ne moraju zadržati naglasak komparativa u drugom dijelu: nǎjgõri i nǎjgõri, nǎjveći i nǎjveći...

38 Sve izvedenice sufiksima -ov, -ev, -in, -ljiv imaju dvije naglasne mogućnosti:

1. Tvorenica zadržava nastavak genitiva jednine imenice od koje se izvodi: djẽd, djẽda > djẽdov; pijẽtao, pijẽtla > pijẽtlov; ǎdeo, ǎdela > ǎdelov; stríc, strícra > strícẽv; Hrvǎt, Hrvǎta > Hrvǎtov...

2. Dvosložni pridjevi na -ov, -ev dobivaju kratkouzlazni bez obzira na naglasak osnovne riječi: dũb, dũba > dũbov; vĩno, vĩna > vĩnov; jẽla, jẽle > jẽlov.⁷

39 Tvorenice od stranih imenica na -ist imaju kratkouzlazni na slogu pred sufiksom -ičkĩ: anarhističkĩ, optĩmističkĩ, puřističkĩ...

40 U pridjeva sa sufiksom -ǎći uvijek je kratkouzlazni na prvom slogu i dužina na prvom slogu sufiksa: kũpǎći, brĩjǎći, igřǎći...

41 Opisni pridjevi na -iv, -jiv, -ljiv, -ovit, -evit imaju kratkouzlazni na drugom slogu od kraja: pǎžljiv, postĩžljiv, opredjeljiv; bregõvit, grčẽvit, pamukõvit, žuljẽvit...

42 Pridjevi sa sufiksom -at ostvaruju kratkouzlazni na prvom slogu: glàvat, p̄rsat, t̄ibušat, ūhat...

2. Mjerila razdiobe na naglasne tipove

43 U razvrstavanju pridjeva po prozodijskim obilježjima može se primijeniti ista naglasna tipologija kakva je u ostalih vrsta riječi. Po njoj su svi pridjevi naglasno dvodijelni, pa pripadaju ili prvom, nepromjenljivom tipu ili drugom, promjenljivom tipu. Prvi se tip grana na dva podtipa po nazočnosti ili izostanku uzlazne intonacije, a oni se dalje dijele na skupove naglasnih jedinica i same jedinice.

I drugi je tip dvodijelan: podtip s istoslogovnim i podtip s neistoslogovnim preinakama. Dalje slijede skupovi jedinica s promjenama tona, trajanja i mjesta: zasebno ili u kojoj od kombinacija. Na kraju su razdiobe i opet zasebne jedinice. Tako je utvrđena stegnuta naglasna tipologija pridjeva.

44 U takvoj razdiobi naglasna dužina nije tipološka odrednica jer je uglavno predvidljiva iz općih pravila (v. poglavlje 1.3.). Isto vrijedi i za pridjeve sa stalnim naglaskom, ali je to od neznatne praktične važnosti jer oni sami ni u jednoj naglasnoj skupini ne čine zasebnu naglasnu jedinicu. Za svaku naglasnu jedinicu nužno je navesti najprije njen uzorak, a zatim leksički korpus.

45 Najprikladnije je sve uzorke prvoga tipa prikazati u dva oblika: stegnutom i u proširenom. Za naglasne potrebe bilo bi, naime, dovoljno navesti u uzorcima prvoga tipa samo naglasak pridjeva u nominativu jednine muškog roda u neodređenom obliku i s najmanjim brojem slogova. Sve je ostalo predvidljivo iz opisa naglasnih osobitosti pridjeva u kojem je utvrđeno da je isti naglasak u svim rodovima i paradigmama obaju oblika (ako ih pridjev ima), i to bez obzira na broj slogova. Primjerice tako je s naglasnog gledišta u prvom uzorku dovoljno navesti samo pridjev blážen. (Tako je nastala stegnuta naglasna tipologija). Kako se u njegovom korpusu moraju naći svi pridjevi s dugouzlaznim na prvom slogu, od dvosložnoga blážen do višesložnoga kránjčevićanski (potencijalno i duži) i s oba oblika ili samo s jednim, u uzorke prvog tipa ulaze i tri izvannaglasne osobine: rod, broj slogova i oblik pridjeva. U strogo znanstvenom smislu one opetovano i zorno oprimjeruju ranije sudove o naglasku. Stoga je iz praktičnih razloga i u skladu s gramatičkom tradicijom korisno pred korpusom navesti uzorak proširen zalihosnim podacima.

LITERATURA

U izboru su se našla djela u kojima se više može saznati o naglasnim obilježjima pridjeva.

1. Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1991.
2. Babić, Stjepan: *O Daničićevu naglasnom sustavu kao sustavu*, *Jezik*, 5/15, 150-157.
3. Babić, Stjepan: *Daničićevi naglasni tipovi (jedan pogled s današnjega gledišta)*, Zbornik o Đuri Daničiću, Zagreb-Beograd, 1981, 341-345.
4. Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU - Globus, Zagreb, 1986.
5. Barić, Eugenija i dr.: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb, 1990.

6. Brabec, Ivan - Hraste, Mate - Živković, Sreten: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, ŠK, Zagreb, ⁵1963.
7. Brozović, Dalibor: *Prodor u naš ortoepski standard*, *Jezik*, 5/11 (1963-64), 144-153.
8. Brozović, Dalibor: *Uz jedno vrijedno, ali i kontroverzno akcentološko djelo - razmišljanja o genezi, sustavu i normi*, *Jezik*, 4-5/19 (1971-72), 123-140.
9. Brozović, Dalibor: *O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata*, *Jezik* 3/20 (1972-73), 65-74, br. 4, 106-118. i br 5, 142-149.
10. Brozović, Dalibor: *Daničićevo mjesto među istraživačima (i sudionicima) povijesti srpskoga i hrvatskog jezika (s osobitim obzirom na akcent)*, *Zbornik o Đuri Daničiću*, Zagreb-Zemun, 1981, 65-81.
11. Brozović, Dalibor: *Akcentatske značajke*, u: *Govori sjeverozapadne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga II, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1979, 101-118.
12. Daničić, Đuro: *Srpski akcenti*, priredio M. Rešetar, SKA, Beograd-Zemun, 1925.
13. *Fonološki opisi*, ANBiH, Sarajevo, 1981.
14. Garde, Paul, *L'accent*, Presses universitaires de France, Paris, 1968.
15. *Govori sjeverozapadne Bosne*, BHDZb, knjiga II, Sarajevo, 1979, 7-161.
16. Hamm, Josip: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika za strance*, ŠK, Zagreb, 1969.
17. Hraste, Mate: *O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj*, *Filologija*, 1/1957, 49-57.
18. Ivšić, Stjepan: *Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku*. Priredio, napisao predgovor i popratio bilješkom Božidar Finka, Rad JAZU, knj. 376(1979), Zagreb, 5-39.
19. Japuncić, Milan: *Osobine bunjevačkoga govora u Lici*, *Nastavni vjesnik XXII*, Zagreb, 1912, 266-273.
20. Maretić, Tomislav: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Matice hrvatska, Zagreb, 1963.
21. Matešić, Josip: *Rucklaufiges Wörterbuch des Serbokroatischen I-N*, Wiesbaden, 1965-1967.
22. Peco, Asim: *Ikavsko-šćakavski govori zapadne Bosne*, I. dio: *Uvod i fonetika*, BHDZb, Sarajevo, knjiga I, 1975, 1-264.
23. *Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, MH i MS, Zagreb-Noví Sad, 1960.
24. Rešetar, Milan: *Die serbokroatische Betonung sudwestlicher Mundarten*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, *Schriften der Balkankommission*, Linguistische Abteilung I, Wien, 1900.
25. Vukušić, Stjepan: *Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja - stiničkog i Daničićeva*, *Prilog za uporabnu normu hrvatskog književnog jezika*, Senj, 1982, poseban otisak.
26. Vukušić, Stjepan: *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*, Istarska naklada, Pula, 1984.
27. Ivan Zoričić: *Naglasni odnosi i norma*, Školske novine, Zagreb, 1990.

ZUSAMMENFASSUNG

Ivan Zoričić:

DER AKZENT DER ADJEKTIVA IN DER KROATISCHEN SCHRIFTSPRACHE

In dieser Arbeit wurden die Grundeigenschaften des Akzentsystems bei den Adjektiva dargestellt, und zwar dem Stande nach auf der organischen und schriftsprachlichen Ebene. Diese Eigenschaften äußern sich sowohl im Akzent der bestimmten und unbestimmten Adjektivformen, in der Nachakzentuierten Länge, im Akzent der adjektivischen Zusammensetzungen als auch in der Erscheinung des ständigen Akzentes in bestimmten Kategorien.

Danach wurden die Einteilungsmaßstäbe in den Betonungstypen und Untertypen angeführt, die mit dem heutigen Standpunkt des Akzentes übereinstimmen.